

kérdés, és messzire is vezet, hogy a magyar hagyományban az újhordas esztétika, mely Eliotot forrásaként jelölte meg, miért negligálta látványosan a vele párhuzamos vagy ellentétes hagyományokat. William Carlos Williams mindenesetre a *The Poem as a Field of Action* című esszéjében Eliottal szemben fogalmazta meg programját: „Mi nem akarjuk a rózsát, azt az egy szál rózsát a kis üvegvázában kitenni az ablakba — mi egy fának ássuk a gödröt, és miközben ássunk, el is tűnünk benne.”

Szijj Ferenc lírája is inkább mintha ehhez hasonlóan látná és láttatná a maga tárgyát és működésmódját. Mélyre ás, és nem bánja, ha a vers helyén nem az ő alakja, hanem az azt rejtő gödör válik csupán láthatóvá. Illetve a *Menekülés kezdete* című vers suszteréhez hasonlóan, habár magában hordozza a tapasztalatot, annak átadását csak közvetetten képes véghez vinni: „Egy suszter, az igen. Minden megtalált cipővel / egy életet öregszik, de nem szólhat közben / a rengeteg tapasztalatról, mert a szájában a szög.” Borbély Szilárd ezt kérdést a Szijj-líra nyelvkritikai attitűdjé felől közelítette meg *Monológ és aszkézis* című írásában: „A beszélő nem lesz az elbeszélés által jelenlévővé, hanem megmarad arctalan, láthatatlan nyelvi közvetítőnek. Az én a beszéd által nem válik valakivé, hanem a nyelv monologikus áradásának, végtelen mormolásának közegében marad. A beszéd végül is lemondás: lemondás a hallgatásról.” Az *Agyag és kátrány* verseiben ez a lemondás munkál költészetteremtő erőként, némileg *A hurok belseje* prózai monológjaihoz közelítve a különálló versekből összeolvasó, erős sodrású lírafolyamot. Természetesen továbbra is az egyik legfőbb kérdés az én körülírhatósága-körülbeszélhetősége, az *Agyag és kátrány* versei ugyanakkor mintha finoman, alig észrevehetően, de határozottan újragondolt megoldásokkal futnának neki ennek. Mintegy egymásra kopírozzák a korábbi kötetek meglátásait, s azt a nagyon sűrű képet, ami így jött létre, egy letisztultabb, de összetettségét és titokzatosságát fel nem adó versbeszédben állítják az olvasó elé. Valahogy úgy, ahogy a kötet egyik legerősebb, hosszú versében, az *Esküvőben*, a költői én látatja magát: „mások árva vigasságaként”.

— Nagy
Csilla

Bedekker értelme- zéshez

(L. Varga
Péter:
Az értelem
rácsai.
Palimpszeszt –
Prae.hu,
2014)

Fogoly vagy, és a celládnak két kapuja van, mindkettő mögött egy-egy út, előtte egy-egy ör. Az egyik kapu a kivégzésre vezet, a másikon kimehetsz a börtönből, a szabadba. Az egyik ör mindig hazudik, a másik mindig igazat mond. Csak egyetlen kérdést tehetsz fel, te döntöd el, mit és melyiküknek.¹ Az ismert logikai feladvány megoldása voltaképp nagyon egyszerű: a helyes, bármelyik örnek feltehető kérdésre (azaz: Mit mondana a másik ör, ha megkérdezném tőle, hogy mögötte van-e a szabadba vezető kapu?) akkor találunk rá, ha nem az örök személyére, kompetenciájára, a morális vonatkozásokra, vagy a két válaszható kapu mögötti valóság szemantikai jegyeire koncentrálnunk, hanem kizárólag az üzenet (a kérdés, illetve a válasz) útjára, az átadás gépiességére, a közvetítés körülményeire, az üzenettel végzett műveletek természetére figyelünk. Az igazmondó ör esetében az üzenet igazságtartalma „érintetlen” marad, a hazudós ör esetében viszont megfordul. Ha a két kódot összevonjuk, szükségszerűen mindig negatívvá válik az igazság: a két kérdés összekapcsolásával olyan választ kapunk, aminek épp az ellenkezőjét kell cselekednünk ahhoz, hogy a megfelelő kapun lépünk ki.

A feladvány a mediális közvetítettség példázata is lehet, abban az értelemben, hogy az üzenet tartalmához való hozzáférés mindig a hordozó, a médium, a matéria stb. szűrőjén keresztül, annak közbejöttével történik — akkor is, ha az értelmező számára a médium maga nem látható, vagy éppenséggel nem lényeges. L. Varga Péter új tanulmánykötetében olyan problémákat vizsgál, amelyek szükségessé teszik a közvetítés technikai kódjaival való foglalatosságát: a kötet változatos irodalom- és kultúratudományi elemzése azokra az értelmezői nézőpontváltásokra, fókuszváltásokra koncentrálnak, amelyek során a jelölt és a jelölő ellentmondásos viszonya (egymásra utaltsága és szétartása), illetve a szemantikai és a mediális aspektusokra koncentráció befogadás egymást ellenpontosító teljesítménye mutatkozik meg. A szerzőt fokozottan érdekli a közlés mediális és materiális feltételezettsége, illetve az olyan jelenségek, amelyekben ez a jelentés előtti (vagy azon túli) anyagosság befolyásolja a mű létmódját. L. Varga a bevezetésben jelzi, hogy saját kérdésfeltevéseit, kutatá-

¹ Lásd például itt: Jurij B. CSERNYAK – Robert M. ROSE: *A minszki csirke*, ford.: VADAS Eszter, Akkord, 1999.

sait az „új filológia” eredményeinek kontextusában gondolja el, illetve hogy a gondolatmenetét sok esetben Koselleck esemény- és Gumbrecht jelenlét-fogalma mentén alakítja. A kötet kilenc, meglehetősen véletlenszerűen egymás mellé kerülő tanulmányt tartalmaz, amelyek közül azonban sajnos csak az első foglalkozik ténylegesen a bevezetésben ígért elméleti problémával („*Materiális hermeneutika: lehetséges vagy sem? Az új filológia és hermeneutika kérdéséhez*), egy másik szöveg (*Költészet és médiumok. Adalékok a kortárs magyar líra történeti-mediális mibenlétéhez*) lazábban kapcsolódik az új filológia kérdésköréhez. A *Színre vitt terror* című, invenciózus tanulmány a 9/11-es terrortámadás eseményét elemzi, ehhez a szöveghez (az esemény fogalma révén) kapcsolódik *Az irodalmi esemény interkulturális próbája* című, Bret Easton Ellis és Esterházy Péter műveiről szóló írás. A kötetben négy olyan szöveg van, amely az úgynevezett szlovákiai magyar irodalommal (a regionalizmus és a kánon kérdésével, illetve Vida Gergely két kötetével) foglalkozik. Az utolsó tanulmány szintén a kánonalakítás lehetőségeit és feltételrendszerét vizsgálja Lengyel Péter regénye kapcsán.

A kötet leginkább inspiratív felvetései a filológia mai lehetőségeinek, feladatainak körvonalazására irányulnak. A fogalom maga itt nyilvánvalóan nem a klasszikus értelemben jelenik meg: a filológia eredetileg az értelmezéstől elválasztott tevékenység, a szövegvizsgálat első és megkerülhetetlen fázisa, amely az értelmezést szükségszerűen megelőzi. Azonban a filológiai munka is egyfajta befogadás és interpretáció: elképzelhetetlen a szövegek értékelése, rangsorolása, rekonstruálása anélkül, hogy jelentéstulajdonítás, hangsúlyok és sorrendiség meghatározása, azaz valamilyen narratíva kialakítása történe, hiszen „a filológus, bármennyire igyekezzék is megmaradni a maga szerény pozíciójában, valójában interpretál, és szinte társszerzővé válik, amikor szövegváltozatok között dönt, vagy meghatározza a magyarázatra szoruló szöveghelyek körét és milyenségét, emendálja a szövegromlásokat stb. Mert amit tesz, az mindig különbségtételen alapszik: ezt igen és azt nem, s hogy mit igen és mit nem, az legalább annyira függ a döntően saját kora által meghatározott értelmezői horizontjától, mint a szöveg tulajdonságaitól.”² L. Vargánál a filológiának ez az értelmezéssel összefüggő aspektusa kerül előtérbe, azonban a hatásköre nem korlátozódik a szövegközlés szabályrendszerével, a hagyományozással vagy a szerzőiséggel kapcsolatos kérdések és feladatok összességére.³ Itt a filológia — hasonlóan a Helikon tematikus számai, például az *(Új) filológia*, illetve a *Történelem, kultúra, medialitás és a Filológia — interpretáció — médiatörténet* című tanulmánykötetek célkitűzéséhez⁴ — az információ aktuális rögzítésére, tárolására reflektáló kultúrtechnika, a szöveg tudományon túlmutató, interdiszciplináris és intermedialis tudomány. L. Varga a bevezetésben fogalmazza meg, hogy „az értelemképzés mint hermeneutikai gyakorlat nem független azoktól az anyagiságoktól, amelyek által a műalkotás megjelenik. Ennek reflektálása a tekintetben mindenképp kihívást jelent mind a megértés tana, mind az úgynevezett materiális kultúratudományok számára,

hogy a kettő — értelem és anyag, illetve jelentés és médium — egymástól függ, miközben az egyik tagadja vagy figyelmen kívül hagyja a másik létmódját. [...] A kortárs filológia — amelyet »új« filológiának szokás nevezni — azzal a kihívással szembesült tehát, hogy a szövegekről és a szövegek vizsgálatáról alkotott fogalmakat a »meglelt« materiális és nem-hermeneutikai instanciák felől gondolja újra.” (7)

Ez alapján a kötet első tanulmánya az új filológia elméleti megalapozására tesz kísérletet: a címben jelölt „materiális hermeneutika” Jerome J. McGann-féle fogalma itt voltaképp olyan módszer, amely a kommunikáció materiális vonatkozásainak kutatását a hermeneutikai belátásokkal kapcsolná össze. Az elméleti kiindulópont L. Varga számára a „jel” és a „zaj” fogalma (Jakobson), a nyelvi és technikai kódok azonosíthatósága és vé-

² Vö. SZAJBÉLY Mihály: *Filológia — interpretáció — médiatörténet*, szerk. Kelemen Pál, Kulcsár-Szabó Zoltán, Simon Attila, Tverdota György, Irodalomtörténet, 2011/3, 415.

³ Vö. THIMÁR Attila: *A filológia értelmezése = Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk.: HARGITTAY Emil, Universitas, 2003, 306–319 (306).

⁴ Helikon, 2000/4.; *Történelem, kultúra, medialitás*, szerk.: KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZIRÁK Péter, Balassi, 2003; *Filológia — interpretáció — médiatörténet*, szerk.: KELEMEN Pál – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – SIMON Attila – TVERDOTA György, Ráció, 2009.

letlenszerűsége (Kittler), a szöveg elkerülhetetlen retoricitása (de Man), illetve az írás és a megfigyelői státusz létrejötte (Luhmann). Érdekes, hogy Derrida írásfogalma nem vonatkozási pont az érvelés számára, pedig az írás és a jel elválaszthatatlanságának tapasztalatát indokolt lenne ütköztetni az idézett szövegekkel. Annál is inkább, mert a filozófiai bázist mindenekelőtt Gumbrecht jelenlét-fogalma jelenti, amely — ahogy L. Varga megállapítja — nem az időbeli, hanem a térbeli dimenzióhoz kapcsolódik, a fizikai ittlétet, a világ dolgaival való szinkron jelenléte foglalja magába: „[a]mi a filológiának ebben a praxisában meghatározó, az az érzékiség, amelyet a felület (hordozó, médium, anyag) hív elő, és a jelenléte úgy állítja elő(térbe), hogy megakasztja az értelmező folyamatot, késlelteti a tapasztalat bekövetkeztét. Ez a megérzékülés (Huizinga kifejezésével) jelenlét- és jelentéshatások játékát indítja be, egy oscilláló mozgást, amelyet a praxis egyik aspektusában sem lehet kisajátítani vagy helyettesíteni.” (17) A befogadás tehát egyfajta dinamikus, ismétlődő mozgás a mű érzéki és nem érzéki dimenziója között, vagyis olyan művelési sor, amelyben az értelmezői tevékenység és annak a közvetlen érzéki tapasztalás általi elbizonytalanodása váltják egymást. A műre vonatkoztatott jelenlét-fogalomból a filológia szükségessége is következik: „Médiumok és materialitás interdiszciplináris beágyazottsága lehetővé teszi, hogy a filológia úgy maradjon alapozó tudomány, hogy közben az olvasás elméleti feltételeinek kialakításában és értelmezésében játszik szerepet, feltéve, hogy az irodalmi szöveg »igazságaként« értett, léthez jutó világ azokon a közvetítéseken keresztül konstruálódik, amelyek az érzékelés tapasztalati jellegét és az imaginárius elemeket is összekötik.” (29) A tanulmány a filológia diszciplináris vonatkozásai kapcsán a metafilológiai aspektusokat (31), a társadalmi és tudománytörténeti szempontok jelentőségét (35), valamint a textológia újszerű definiálhatóságát (40) is vázolja: a „materiális hermeneutika” így olyan módszerként jelenik meg, amely az értelmet a filológia, a médium- és medialitáselméletek, a befogadáselméletek és a kultúratudományok eszköztárát hasznosítva, az anyagi-mediális kondíciók figyelembe vételével, azok elsődlegességét feltételezve közelíti meg. A figyelemreméltó meglátások mellett azonban több olyan kijelentéssel is találkozunk, amely ebben a formában erősen vitatható (pl. „A történelemben vágó jelen a történelem utáni kor szimptomája lesz, aminek egyik következménye, hogy az *esztétikai* nem értelmezhető *etikaiként*” — 19), máshol pedig az árnyaltnak szánt megfogalmazás inkább zavarosnak tűnik („Amennyiben a beszéd maga tehát illúzió, és az elme konstruálja meg a rendezetlen hangokból az előzetes tudás alapján, az értelem szerint a szóhatárokat, úgy a materialitás addig tűnik el az értelem meghallása mögött, amíg a beszéd illúziója az ismerőség horizontjában marad” — 27).

A kötet másik fontos vonatkozási pontja az „esemény”, amely Koselleck történelemtudományból származó fogalmára épül, de annak mediális feltételezettségét, azaz mindenkorai technikai (és társadalmi) kontextusait helyezi a fókuszba. Az esemény Kosellecknél temporális jellegű, hiszen feltételezi az

egymásutánosság és a megelőzöttség viszonyát, amennyiben a történések rendjét az esemény „előtti” és „utáni” dimenzióra osztja: „Csak az előtte és az utána minimuma alkot olyan értelmi egységet, amely az esetleges adottságokat eseménnyé formálja. Bármennyire is kiterjesztjük egy esemény összefüggéseit, azaz a benne érvényesülő időviszonyokat, konzisztenciáját mindenképpen az időbeli egymásutániságnak köszönheti.”⁵ Az így létrejött szakaszok elkülönülő rendszerekként foghatóak fel: a történelmi esemény bekövetkezése ugyanis nem hagyja érintetlenül a társadalmi struktúrákat, a kultúra rendszereit, a mediális közeget. Az előretekinés és a visszatekinés gesztusa egyaránt olyan neuralgikus pontok feltárását teszi lehetővé, amelyek a döntéshelyzeteket, a történések alakulásának véletlenszerűségét is magukba foglalják. L. Varga értelmezésében az esemény egyszerre hermeneutikai és nem hermeneutikai fogalom (befolyásolja az értelmezés és a befogadás struktúráit, de materiális kontextusai is vannak), jelentősége abban áll, hogy „mindig egy új hermeneutikai szituációt teremt” (9). A 9/11 (azaz a 2001. szeptember 11-i terrortámadások) „esemény-jellegét”, médiaarcheológiáját vizsgáló tanulmány erénye az, hogy a kommunikációelméleti (azaz eseményre reagáló nyilatkozatok terminológiájára, retorikájára irányuló) kérdésfeltevést összekapcsolja a társadalomelméleti kontextussal (azaz figyelembe veszi az USA aktuális kondícióit), beleértve a politikai diskurzus speciális mediális kereteit is; és mindezt a kollektív trauma és a kollektív emlékezet mechanizmusaival is kapcsolatba hozza. Egyetérthetünk azzal, hogy „[m]ivel arra, ami történt, nincs használható jelentés vagy koncepció, a »dolog« eseménnyé válik, a dátum, a név vagy a szám emlékeztet arra, amire nem lehet emlékezni, és amiről tudásunk sincsen; amit egyelőre minősíteni, osztályozni, besorolni sem lehetséges. Szeptember 11. mint esemény teremt meg azt a »dolgot«, amely »benyomásokat kelt«, az »impressziókat« azonban, amelyek eleve interpretatív-retorikai horizontban keletkeznek, a »dolog« hívja elő.” (54)

Az értelmezés rácsai harmadik hangsúlyos területe az irodalmi esemény létmódja, illetve ehhez kapcsolódóan az irodalom nyilvánossága: a *Költészet és médiumok* rámutat arra, hogy az irodalmi mű közvetítettsége mindig aktuális, bizonyos értelemben társadalmi és technikai esemény. Az úgynevezett szlovákiai magyar irodalmat vizsgáló tanulmányok (amelyek csak nagyon közvetve illeszkednek a filológia-esemény által meghatározott kontextusba) polemizálnak a kánon, az irodalmi és kulturális nyilvánosság kérdése, az irodalom gyakorlati megvalósulása, az irodalomnak az irodalomtudományhoz, az irodalomkritikához, a médiumokhoz, a nyilvánosság szintereihez való viszonya kapcsán. A regionális irodalom fogalma a nemzeti irodalom terminusához viszonyítva minden esetben valamilyen mértékű elkülönülést, kiemelés, és ezzel együtt hiányt is jelöl. Mindaz, ami „regionális”, rendelkezik olyan specifikumokkal, tulajdonságokkal, amelyek miatt a „nemzeti” önálló identitással rendelkező

⁵ Vö. Reinhart KOSELLECK: *Ábrázolás, esemény és struktúra*, ford.: SCHEIN Gábor, Nagyvilág, 2001/4, <http://www.inaplo.hu/nv/200104/18.html>.

részeként azonosítható.⁶ Azonban a „regionális” a „nemzetihez” képest mindig szűkebb, bizonyos mértékig szükségszerűen szemben áll azzal, hiszen benne a kanonikus pozíciók alternatív értékrend szerint rendeződnek el. A *Párhuzamos világok — alternatív irodalomtörténetek*, valamint az appendixként közölt *Líra, hagyomány, vita* című tanulmány a regionális centrum és kánon „globális” kánonhoz, általános centrumhoz való viszonyát mutatja be, a kétezres évek „szlovákiai magyar” kritikai élete, fórumai alapján. A tanulmányok megfogalmazzák azt a (voltaképp nem újszerű) tapasztalatot, hogy a „szlovákiai magyar” jelölő csak területi értelemben és az irodalom intézményrendszerét tekintve bír megkülönböztető értékkel: esztétikai értelemben az utóbbi évtizedekben fokozottan kiüresedett, és a kortárs, úgynevezett szlovákiai magyar beszédmódok csak a magyar irodalmi áramlatokhoz, eseményekhez viszonyítva értelmezhetőek, elkülönített, periférikus történetként nem.

L. Varga Péter új kötetének tétje, hogy egy, a közvetítettséget, a médiumot, a materiát fókuszba állító értelmezési stratégiát (hálót, rácsozatot?) állítson fel. A kötet azokon a pontokon élvezhető igazán, ahol érzékeljük, a materiával, a médiummal kapcsolatos következtetések nem valamiféle didaktika mentén alakulnak, hanem a konvencionális (vagy annak gondolt) irodalomértésünk határainak átrendezésében, az irodalom határterületeinek, a kultúra rejtett hálózatainak a feltérképezésében érdekeltek. A rácsozat alakul, és jó esetben nem az értelem (ahogy a könyv kissé szerencsétlen címe jelzi), hanem az értelmezés számára jelent keretet és kapaszkodót.

⁶ Vö. Szili József írásával, ahol a nemzeti és a világirodalom között határoz meg hasonló szempontok szerint oppozíciót; SZILI JÓZSEF: *A világirodalom és a nemzeti irodalmak fejlődéstörténet-elmélete* = Sz. J.: *Irodalomtudat-hasadás. Az irodalom interkulturális elmélete*, Balassi, 2005, 156–161.

↳ Somogyi
Gyula

Költészet- történeti mozaikok

(Csehy Zoltán: *Szodoma és környéke. Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben. Kalligram, 2014*)

Csehy Zoltán monumentális (több mint 800 oldalas!) könyve nagyjából fordításkötetével (*Illatos kenőcsök háza*) és önálló verseinek újabb csokrával (*Nincs hová visszamennem*) egy időben jelent meg a Kalligram gondozásában. A szerző egy olyan kritikai narratíva megírását vállalta magára, amely számot vet a homoszocialitás, a barátságretorika, valamint a queer irányulások magyar költészetben fellelhető motívumaival. Ennek az irodalomtörténeti és -elméleti szempontnak a feldolgozása, a felmerülő kérdések tudományos igényű tisztázása már csak azért is sürgető volt, mert emlékeztet, hogy a bulvármédia híreszteléseinek hála a magyar közvélemény és a szakma mennyire hisztérikusan reagált az elmúlt évben Nyáry Krisztián Kölcsey szexuális preferenciáit (is) firtató *Így szerettek ők 2.* című kötetére. Csehy kötete immár nem irodalmi bulvárjelenségként, vagy szórakoztató írásokként kezeli ezeket a költészet-történeti relevanciával bíró konstellációkat, hanem szakmai szempontok szerint veszi szemügyre a magyar irodalomtörténet „kifelejtett” fejezeteit, kifejezetten az akadémiai szférának címezve könyvét.

A *Bárka Online*-nak adott interjújában Csehy elmondta, hogy alapvetően két dolog motiválta a munka elvégzése során: egyrészt az játszott közre a *Szodoma és környéke* megírásában, hogy „sok ilyen tárgyú, vagy e problémakörbe tartozó verset fordítottam, és egyre jobban észleltem az egyes mozzanatok összefüggési rendjét, vagyis a sok apró csillagokból kialakult előttem egy konstelláció, és ezt meg akartam rajzolni, hátha mások előtt is világos lesz.”¹ Csehy másfél évtizede megkezdett fordítói munkájából tehát felsejlett egy belső összefüggésrendszer, amely — ha nem is érzékelhető feltétlenül első ránézésre — összeköti ezeket az alkotásokat. A másik ok az irodalomtörténeti kánonnal kapcsolatos: „A magyar irodalom és a róla szóló irodalomtörténeti beszéd túl agresszív, teátrálisan maszkulin, és néha még öntudatlanul is kizárólagos. A hagyomány másfajta elbeszél[het]őségehez kerestem egy »szélsőséges« nézőpontot. Másrészt ok a

¹ MÉNESI GÁBOR: *Megkerdeztük Csehy Zoltánt*, Bárka Online, 2014. február 21., <http://barkaonline.hu/megkerdeztuek/3885-megkerdeztuek-csehy-zoltant>.